МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

І.КОЗУБОВСЬКА, У.МИХАЙЛИШИН

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОДУКТИВНОГО ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ В ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНО–ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

(методичні рекомендації)

Ужгород-2015

ББК 88.8
К 19

Рецензенти :
доктор педагогічних наук, професор Поліщук В.А.
кандидат психологічних наук, доцент Вовканич М.Д.

Затверджено на засіданні вченої ради факультету суспільних наук
(протокол № 8 від 15.05 2015 р.)

Відповідальна за випуск :
кандидат психологічних наук, ст.викладач Смук О.Т.

©Ужгородський національний університет

ВСТУП

Сьогодні Україна переживає значні труднощі в соціально-економічному розвитку. На думку багатьох учених, одним із найважливіших чинників оптимального вирішення насущних глобально-кризових проблем, є високий професіоналізм і творча майстерність спеціалістів всіх галузей народного господарства. Отже, цілком зрозуміло, якою актуальною сьогодні є проблема підвищення якості освіти, забезпечення професійної компетентності фахівців поряд із формуванням у них позитивних особистісних властивостей. У вирішенні цього важливого завдання значну роль покликані відіграти психологічні (або соціально-психологічні) служби вищих навчальних закладів, діяльність яких спрямована на створення умов для повноцінного гармонійного розвитку студентів, реалізації їх наявних і потенційних особистісно-професійних можливостей. Зазвичай, у ВНЗ України мова йде про психологічну службу, проте, оскільки психологічна служба повинна вирішувати актуальні соціально-психологічні проблеми, очевидно, її назва мала б бути соціально-психологічна служба ВНЗ, тим більше, що діяльність психологічної служби забезпечується не тільки психологами, але й соціальними педагогами, соціальними працівниками, соціологами.

Одним з важливих напрямків діяльності соціально-психологічної служби вищого навчального закладу є профілактична робота з молоддю, зокрема, організація продуктивного дозвілля молоді з метою попередження девіантної поведінки. Деякі особливості організації дозвіллєвої діяльності розглядаються в пропонованих методичних рекомендаціях.

РОЗДІЛ І.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Слід підкреслити, що на сьогоднішній день психологічні служби функціонують далеко не у всіх вищих навчальних закладах України. Фактично, психологічна служба у системі вищої освіти України робить тільки перші кроки і багато питань щодо її діяльності вимагають подальшого обговорення і вирішення, а також ґрунтовних наукових досліджень. Водночас, зауважимо , що в багатьох зарубіжних країнах є значні теоретичні напрацювання і практичні здобутки в організації діяльності соціально-психологічних служб в системі вищої освіти. До таких країн, зокрема, належать Сполучені Штати Америки.

Аналіз наукової літератури, бесіди з практичними працівниками соціально–психологічних служб у вищих навчальних закладах США, відомих як Student Affairs (Student Services), дає підставу зробити висновок про те, що вони виникли досить давно (Оберлін коледж – 1869 р.; Гарвардський університет – 1890 р.; університет Чікаго – 1892 р.), виходячи з практичних потреб, а пізніше їх діяльність була теоретично обґрунтована вченими. На початкових стадіях розвитку вищої освіти в США існувала практика, коли викладачі (т'ютори) проживали разом зі студентами в студентських містечках (кемпусах) і контролювали життя студентів, особливо їх дисципліну, причому, цей контроль здійснювався різними викладачами окремо щодо дівчат і хлопців. Ці викладачі отримали назву Student Affairs practitioners, тобто «фахівці у студентських справах», іноді їх також називають «радники» або «консультанти».

На сьогоднішній день у кожному вищому навчальному закладі США є структурна одиниця, яка називається «Студентська Служба» (Student Services). Вона має свого декана (Dean of Student Services). Оскільки навчання для кожного студента здійснюється за індивідуальним планом, то ця служба є дуже важливою у житті студента. Від подачі документів на вступ і до виконання випускних формальностей – з усіма питаннями студенти звертаються до студентської служби. Хоч її структура та функції дещо різняться залежно від ВНЗ та бюджету, загалом вона може в себе включати:

-student registration (набір студентів, переведення та прийняття студентів з інших вузів, видання дипломів та виписок, планування випускної церемонії і т.д.);

-financial aid (фінансова допомога малозабезпеченим студентам – це оплата навчання, кошти на купівлю підручників, кошти на бензин, та кошти на догляд за дітьми поки батьки на заняттях);

- disability services (різноманітні послуги для студентів з обмеженими можливостями: перекладач для глухонімих, навчальні матеріали, виконані шрифтом для сліпих, запис підручників на аудіо, створення субтитрів для відеоматеріалів, нагляд за студентами, які здають письмові екзамени в індивідуальному порядку і т.д.);

-career services (допомога студентам, які ще не визначилися у виборі майбутньої професії, різні тести на виявлення нахилів та здібностей, проведення виставок, де роботодавці рекламують свої підприємства, проведення екскурсій та демонстрації з метою самореклами і т.д.);

- veteran affairs (працюють з військовими, котрі за законом отримують освіту на пільгових умовах);

- student success center (допомога тим, хто відстає у навчанні). Викладачі чи студенти-добровольці залучаються до надання допомоги неуспішним студентам;

-international services (допомога студентам, котрі приїхали на навчання в США з інших країн);

-academic advising (допомога студентам у складанні індивідуального плану навчання: коли, де, як, і на котрі курси треба записатися, що робити, якщо там вже немає вільних місць, якими ресурсами коледжу чи ВНЗ можна скористатися і т.п. У великих ВНЗ бувають спеціальні посади: transfer advisor – той, який працює із студентами, котрі щойно перевелися з іншого вузу, як правило, нижчого рівня акредитації, вже пройшли якісь курси, і тепер мають вирішити, до якої саме програми, тобто спеціальності, вони хочуть прикріпитися і що для цього потрібно. Далі з ними працюють program advisors. Слід відзначити, що часто й викладачі виконують цю роль;

-counseling (допомога шляхом консультування; консультанти нерідко виконують ті ж самі функції, що й advisors, але крім того допомагають розв'язати різні соціальні і психологічні проблеми: брак мотивації, насилля в сім'ї, тривала хвороба, депресія, цілі в житті, як творчо

використати свій час, і т.п. Вони мають вищу освіту зі спеціалізацією у психологічному консультуванні чи спорідненій спеціальності);

-online student services (новий тип послуг, який розвивається для тих, хто здобуває освіту переважно через інтернет, і покликаний дублювати всі ті послуги, які отримуються традиційними студентами).

Аналіз наукової літератури свідчить, що коло обов'язків працівників соціально–психологічних служб у ВНЗ США надзвичайно широке. Вони допомагають студенту правильно обрати майбутню спеціальність, зорієнтуватися в різних програмах, підготуватися до інтерв'ю, оформити пакет документів, включаючи резюме, забезпечують інформацією про кар'єрні можливості. Під час навчання радники виявляють труднощі у навчанні студента, надають індивідуальні консультації з метою їх подолання; надають допомогу студенту, який перебуває у кризовому стані, переживає стрес, депресію, включаючи направлення у реабілітаційні центри; працюють зі студентами з особливими потребами; виявляють умови проживання студентів і дають рекомендації щодо їх поліпшення; проводять спеціальні семінари, тренінги, спрямовані на стимуляцію особистісного зростання кожного студента, формування адекватної самооцінки, встановлення дружніх відносин з однокурсниками ; інформують студентів випускних курсів щодо ринку праці і можливостей працевлаштування, консультують студентів щодо відповідності їх кваліфікації вимогам роботодавців. Радники також беруть участь в організації і проведенні різних свят у ВНЗ (свято знань, свято випускника та ін..). Вони підтримують тісні контакти з керівництвом вищого навчального закладу, академнаставниками, викладачами, представниками інших вищих шкіл та громадських організацій, беруть участь у прийомі на роботу нових співробітників і оцінці навчальних програм.

До професійної підготовки фахівців соціально-психологічних служб вимоги досить високі. Вони повинні пройти дворічні програми спеціалізації (основні дисципліни: система освіти, психологія, право, комунікація, консультування, індивідуальна і групова робота, менеджмент та ін.). Після закінчення навчання можуть отримати диплом магістра (Master of Education, Master of Arts). Про важливість професійної підготовки фахівців у цій галузі свідчить наявність докторських програм з отриманням відповідного ступеня (Ed.D or Ph.D).

Отже, діяльність соціально-психологічної служби у вищих навчальних закладах США є плідною і дуже різносторонньою і, безперечно, заслуговує уваги і використання окремих форм роботи у вітчизняних ВНЗ.

Що стосується України, то історія становлення психологічної служби ВНЗ, фактично, розпочалася ще в радянський період, коли вперше така служба була створена в 1977 році на базі Казанського державного університету (КДУ) при кафедрі педагогіки і психології. Її мета і завдання зводилися до формування і розвитку у студентів потреби і навичок самоврядування і самоконтролю в навчальній діяльності на всіх психологічних рівнях: 1) взаємин (міжособистісні стосунки між викладачем і студентом і між студентами в спільній діяльності); 2) поведінки (індивідуальна і колективна поведінка всіх учасників учбового процесу); 3) діяльності (власне учбова діяльність і її психологічна проблематика); 4) психічних станів (кожного з учасників учбового процесу). Ці рівні визначали конкретний зміст і форми роботи психологічної служби на той період в КДУ. Проте широкого розповсюдження психологічна служба у вищих навчальних закладах в період існування СРСР не отримала.

Повністю поділяємо думку вітчизняної дослідниці О.Кайріс, що системна робота із створення психологічної служби в освітній галузі розпочалася в Україні з 1991 р., коли в Інституті психології ім. Г.С. Костюка АПН України був створений новий підрозділ – Центр психологічної служби в системі освіти. У 1993 р. було розроблено і прийняте перше положення про психологічну службу системи освіти. 7 липня 1998 р. спільним наказом Міністерства освіти України та Академії педагогічних наук України було створено Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи як головну організацію психологічної служби, що здійснює методичне керівництво усією психологічною службою системи освіти. 23 квітня 2004 р. вперше в історії Української держави Колегія Міністерства освіти і науки України розглянула питання про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти. Колегія схвалила «Стратегію розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 р.». Саме 23 квітня вважається Днем практичного психолога в Україні. У квітні 2008 р. на засідання Колегії Міністерства освіти і науки схвалено Концепцію

розвитку психологічної служби системи освіти на період до 2012 р. У 2009 р. була прийнята нова редакція Положення про психологічну службу системи освіти України.

Безперечно, психологічна служба у ВНЗ є частиною психологічної служби системи освіти України і тісно зв'язана, насамперед, з шкільною психологічною службою. Як і в діяльності шкільного психолога, у ВНЗ психологічна служба теж працює за двома основними напрямками : актуальний і перспективний. Актуальний напрямок орієнтований на вирішення щоденних проблем, які виникають у навчально-виховному процесі; у формуванні особистості, її поведінки, спілкуванні. Перспективний напрямок спрямований на розвиток індивідуальності кожного студента, на формування його готовності до творчої діяльності в суспільстві. Завдання психологічної служби ВНЗ – створення психологічних умов для розвитку здібностей студентів, гармонійного формування їх особистості.

Звичайно, ці два напрямки взаємозв'язані і підпорядковані досягненню основної мети діяльності психологічної служби ВНЗ – формуванню психологічної готовності до життєвого самовизначення кожного студента.

Психологічна готовність до життєвого самовизначення включає: а) сформованість на високому рівні психологічних структур самосвідомості; розвиток потреб, моральних установок, ціннісних орієнтацій; б) становлення індивідуальності як результату розвитку і усвідомлення своїх здібностей та інтересів кожним студентом. Психологічна готовність передбачає певний рівень зрілості особистості, сформованість механізмів, які забезпечують можливість безперервного росту і розвитку особистості.

Проблеми, які доводиться вирішувати психологічній службі школи і ВНЗ, теж мають багато спільного. Проте, звичайно, є й певні відмінності. Зрозуміло, що проблеми, які виникають у студентів, відрізняються від проблем школярів стосовно навчання, наукової і громадської роботи, побутового і особистого характеру. До того ж, студенти відрізняються більшою самостійністю, у них більш виражене прагнення до саморозвитку і самовдосконалення, а, значить, яскравіше виявляється потреба дізнатися, порадитися, отримати інформацію від фахівця-психолога.

Психологічна служба ВНЗ – інтегральне явище, яке повинне об'єднувати в собі основні структурні одиниці: психологічну діагностику (індивідуальну і групову), консультування, психологічну профілактику, пропаганду психологічних знань, соціально-психологічну адаптацію студентів у навчально-професійній діяльності, підвищення рівня їх загальної і психологічної культури.

Багато вчених основними в діяльності психологічної служби ВНЗ вбачають завдання психологічної підтримки і супроводу студентів у професійному розвитку і співвідносять технологію психологічного супроводу студентів з етапами професійного навчання: адаптацією, інтенсифікацією та ідентифікацією. На етапі адаптації (перший курс) – завдання психологічної служби полягає в наданні допомоги студентові в адаптації до нових умов життєдіяльності, що передбачає: діагностику готовності до навчально-пізнавальної діяльності, мотивів навчання, ціннісних орієнтацій, соціально-психологічних установок; допомогу в розвитку навчальних умінь і регуляції своєї життєдіяльності; психологічну підтримку першокурсників у подоланні труднощів самостійного життя і побудові комфортних взаємин з однокурсниками і педагогами; консультування першокурсників, що розчарувалися у вибраній спеціальності; корекція професійного самовизначення при компромісному виборі професії. На етапі інтенсифікації (другий і третій курси) функції психологічної служби зводяться до діагностики особистісного й інтелектуального розвитку, надання допомоги у вирішенні проблем, що виникають у взаєминах з однокурсниками і педагогами, а також в суто особистих стосунках. Відповідно тут необхідні технології розвиваючої діагностики, психологічного консультування, корекції особистісного і інтелектуального профілів. На етапі ідентифікації (четвертий і п'ятий курси) завдання психологічної служби полягають у наданні допомоги в знаходженні професійного поля реалізації себе, підтримці в осмисленні сенсу майбутньої життєдіяльності. Головне – допомогти випускникам професійно самовизначитися і знайти місце роботи.

Можна погодитися з таким підходом в цілому, проте зауважимо, що виокремлення етапів і, відповідно, специфіки психологічного супроводу, є дещо умовним, тому що на першому курсі у студентів часто виникають не тільки труднощі в адаптації, але й різні проблеми в особистому житті.

На сьогоднішній день в багатьох ВНЗ України функціонують психологічні служби (Дніпропетровський національний університет, Луганський національний університет, Харківський національний педагогічний університет та ін.), кожний з яких має суттєві здобутки в різних аспектах організації діяльності психологічної служби.

Певний досвід діяльності психологічної служби у ВНЗ має Ужгородський національний університет, де Центр психологічної служби УжНУ був створений у 2008 році і спочатку функціонував на громадських засадах, що не стало перешкодою для його успішної діяльності, яка забезпечувалася в основному працівниками кафедри психології і педагогіки та кафедри соціології і соціальної роботи. У 2012 році структурний підрозділ отримав посади штатних працівників, що дозволило інтенсифікувати роботу Центру, який було перейменовано у Соціально-психологічну службу ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Сьогодні Соціально-психологічна служба УжНУ включає Центр соціологічних досліджень і Центр психологічної допомоги.

Метою діяльності Соціально-психологічної служби є створення оптимальних умов для успішного забезпечення навчально-виховного процесу у ВНЗ шляхом : а) надання психологічної допомоги студентам на різних етапах їх професійного становлення; надання психологічної допомоги викладацькому складу та працівникам ВНЗ у вирішенні професійних та особистісних проблем за їх запитом; в) проведення досліджень в галузі психології і соціології та управління соціальними процесами, створення і підтримання нормативно-методичної та інформаційної бази досліджень з метою підготовки пропозицій і обґрунтувань для розробки програм соціального розвитку університету та їх успішної реалізації.

Основними напрямами роботи Центру психологічної допомоги є : психологічний супровід професійного становлення студента; корекційно-профілактична діяльність; консультування; психодіагностична діяльність; психологічний супровід студентів з особливими потребами; робота з викладачами і працівниками університету.

Психологічна служба УжНУ співпрацює з органами охорони здоров'я, правоохоронними структурами, органами соціального захисту, з громадськими і благодійними вітчизняними і зарубіжними організаціями і

сприяє повноцінному особистісно-професійному розвиткові студентів; оптимізації навчального процесу; ефективній адаптації студентів-першокурсників; проводить консультування з різних питань; здійснює пропаганду здорового способу життя тощо.

Діяльність психологічної служби УжНУ в порівнянні з подібними структурами інших ВНЗ має певну специфіку. По-перше, крім інтенсифікації навчально-виховного процесу, велика увага зосереджена на роботі з молодими студентськими сім'ями (інформаційна робота з планування сім'ї, здорового способу життя, збереження репродуктивного здоров'я; семінари-тренінги «Підготовка до батьківства», «Попередження конфліктних ситуацій в родині», «Навички поведінки у конфліктних ситуаціях»; тематичні дискусії; індивідуальні і групові бесіди, консультації; консультування вагітних, які навчаються в університеті тощо).

По-друге, значна робота здійснюється зі студентами з обмеженими можливостями. В УжНУ відкрито перший на Закарпатті комп'ютерний клас для незрячих студентів. Спеціальне програмне забезпечення допомагає цим людям активно навчатися. Програмне забезпечення можна копіювати, встановлювати на інших комп'ютерах. Воно зручне у користуванні. Також на вході до основного корпусу університету був встановлений метроном, що полегшує орієнтацію незрячим студентам.

Не можна не згадати про роботу соціально-психологічної служби зі студентами-іноземцями. В Ужгородському національному університеті навчається близько 400 студентів із зарубіжних країн. Більша частина – це студенти, які прибули на навчання з Індії. Фахівцями соціально-психологічної служби була розроблена спеціальна анкета на англійській мові і розповсюджена серед іноземних студентів. Анкетування, а також індивідуальні бесіди зі студентами дозволили виявити основні труднощі адаптації іноземних студентів до життя і навчання в українському ВНЗ і вжити відповідних заходів.

Важливим аспектом роботи психологічної служби УжНУ є розвиток волонтерського руху. Волонтерство є суттєвою складовою громадянського суспільства. За допомогою волонтерства: в суспільстві підтримуються і підсилюються такі загальнолюдські цінності, як милосердя, турбота, допомога; люди реалізують свої можливості, повністю розкривають свій людський і професійний потенціал;

встановлюються зв'язки, які сприяють вирішенню важливих життєвих питань багатьох людей.

У волонтерському русі дуже багато позитивних аспектів, які варто використати у професійній підготовці майбутніх фахівців, зокрема соціальних працівників, психологів, педагогів. Волонтерство дозволяє людині в значній мірі реалізувати почуття особистої громадянської відповідальності. Водночас, волонтерство – це важлива сходинка для подальшого професійного розвитку.

Цілеспрямована робота психологічної служби може суттєво сприяти підвищенню ефективності навчально-методичної і виховної роботи ВНЗ, повноцінному особистісному й інтелектуальному розвитку студентів на всіх етапах навчання, формуванню у студентів здібностей до саморозвитку і самовиховання, вихованню соціально-активної особистості.

Одним з важливих напрямків діяльності соціально-психологічної служби ВНЗ є профілактична робота з молоддю, яка, зокрема, передбачає організацію працівниками соціально-психологічної служби разом з академнаставниками, викладачами продуктивного дозвілля молоді, про що мова йде в розділі ІІ.

РОЗДІЛ ІІ.
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОДУКТИВНОГО ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Проблема профілактики девіантної поведінки в молодіжному середовищі є надзвичайно актуальною, оскільки девіантні прояви серед неповнолітніх і молоді (крадіжки, наркоманія, проституція тощо) набули значного розповсюдження впродовж останніх років.

Різні аспекти профілактики девіантної поведінки серед неповнолітніх і молоді досить інтенсивно досліджуються вітчизняними і зарубіжними вченими (А.Боттомс, В.Оржеховська, І.Парфанович, О.Пилипенко, А.Рос, Т.Федорченко, М.Шакурова та ін.) В профілактичних технологіях учені зазвичай виокремлюють : інформаційний, соціально-профілактичний, медико-біологічний, психолого-педагогічний підходи [4-8]. Інформаційний підхід базується на положенні, що неповнолітні здійснюють дії, несумісні з соціальними нормами, оскільки не ознайомлені з ними в достатній мірі. Тому основним напрямком роботи є інформування неповнолітніх про їх права та обов'язки, вимоги, які пред'являються суспільством до виконання встановлених для даної вікової групи соціальних норм і відповідальність у випадку їх недотримання. Ця робота здійснюється з широким залученням ЗМІ, мистецтва, а також через систему спеціального навчання з метою формування правосвідомості неповнолітніх, правової культури. Основною метою соціально-профілактичного підходу є виявлення, усунення та нейтралізація причин і умов, які викликають різні негативні явища. Він грунтується на забезпеченні системи соціально-економічних, організаційних, правових, виховних заходів, які проводяться державою, конкретними соціально-педагогічними закладами для усунення або мінімізації причин девіантної поведінки. Медико-біологічний підхід спрямований на попередження можливих відхилень від соціальних норм шляхом забезпечення цілеспрямованих заходів медично-профілактичного характеру стосовно осіб, які страждають різними психічними аномаліями. Дуже важливим є своєчасне розпізнання патологічних порушень психіки, які можуть спровокувати здійснення неповнолітніми девіантних вчинків. Такі неповнолітні мають бути обстежені психіатром і забезпечені

відповідним лікуванням в поєднанні з психолого-педагогічними впливами.

Дуже часто в профілактичній роботі використовується психолого-педагогічний підхід, який полягає в корекції властивостей неповнолітнього з девіантною поведінкою в процесі реабілітаційно-виховної роботи. Основним завданням психолого-педагогічної реабілітації є забезпечення рівноваги в психіці і поведінці неповнолітнього, тобто поведінка повинна бути адекватною віку і вимогам середовища, в якому проживає неповнолітній. Кінцева мета психолого-педагогічної реабілітації – включення та інтеграція індивіда в суспільство. При цьому використовуються найрізноманітніші форми профілактично-виховної роботи, які допомагають прилучати неповнолітніх до суспільно-корисної діяльності і сприяють попередженню вчинення ними протиправних дій. Це, зокрема, участь неповнолітніх у роботі дитячих і молодіжних об'єднань (асоціації, товариства, команди), спортивних змаганнях, екскурсіях; заняття в різних клубах; участь у благодійних акціях, спрямованих на допомогу дітям-сиротам, інвалідам, людям похилого віку, ВІЛ-інфікованим, безпритульним тощо.

Слід підкреслити, що більшість учених не надає переваги якомусь конкретному підходу, а обґрунтовує положення про те, що в профілактично-виховній роботі з неповнолітніми повинні органічно поєднуватися всі вищезгадані підходи при домінуючій ролі якогось одного, залежно від ситуації, з чим, вважаємо, можна повністю погодитися.

Перш, ніж розглянути особливості організації продуктивного дозвілля молоді, стисло охарактеризуємо підходи до розуміння феномену дозвілля. Відзначимо, що для того, щоб краще зрозуміти суть і природу дозвілля, варто звернутися, насамперед, до історії, філософії.

Історія свідчить: дозвілля як проблема – це постіндустріальний феномен. Однак виникнення його пов'язане з розвитком суспільства, з тим періодом, коли дозвілля було органічною частиною всієї життєдіяльності первісної людини. Дозвілля в християнську еру зводилося до молитов і роздумів. Ренесанс був золотим віком дозвілля не тільки для багатих і знатних. Це був час етичного і фізичного вдосконалення, розквіту мистецтва, музики і літератури.

Відомо, що класичне поняття «дозвілля» було сформульовано Арістотелем. На думку вченого, поняття «дозвілля» є невід'ємним від поняття «думка». Воно розглядається ним як діяльний стан людини, яка ні в чому не має потребу, а діє в силу природно властивої їй людської активності [1, с.15].

Той, хто не має дозвілля, підкреслював Арістотель, гідний жалю: адже він не має можливості зустрічатися з друзями, думати про справи держави, бути присутнім в судах і на зборах [1, с.95]. Щастя також пов'язане з поняттям дозвілля, бо той, хто отримує насолоду, відчуває себе щасливим. Дозвілля – цей розвиток розуму і душі, це те, що трапляється в життя, як любов, радість, це неможливо контролювати. Час опускається в цьому визначенні, оскільки він входить в поняття дозвілля.

Без нього, на думку Арістотеля, не може бути ні розвиненого смаку, ні мистецтва, ні цивілізації. Людей, які поспішають, греки не вважали досить цивілізованими. Дозвілля заповнене бесідами, музикою, відвідуванням громадських місць, гімнастикою. Найбільш часта форма дозвілля – це розумове споглядання, філософствування, що поєднує в собі стан повноти, спокою і вищої духовної активності. Платон і Арістотель розглядають дозвілля як одну з найважливіших цінностей нарівні з мудрістю і щастям. Здатність розумно використати дозвілля – основа життя вільної людини .

Пізніше цікаві ідеї стосовно дозвілля висловлювали такі зарубіжні вчені, як Т.Веблен, Х.Данфорд, Д.Дюмазад'є, Д.Рісмен та інші.

Зокрема, Т.Веблен піддає різкій критиці систему капіталізму, в умовах якого не можна говорити про повноцінне дозвілля. На думку Т.Веблена, дозвілля в цих умовах являє собою «все продуктивне споживання часу» і належить домінуючому класу. Працююча людина не може в повній мірі насолоджуватися вільним часом. Основним змістом дозвілля вчений вважає особисте споживання часу із задоволенням, при відсутності якої-небудь зайнятості взагалі .

Д.Дюмазед'є стверджує, що всі види любительської діяльності є дозвіллям. Вони звільняють від роботи і домашніх турбот, «перемикають думки», «безкоштовні», «це – засіб задрімати» тощо. Д.Дюмазед'є запропонував всеосяжне визначення поняття «дозвілля». Він виділив три аспекти дозвілля: дозвілля повинне бути розслабленням (релаксацією), задоволенням і розвитком особистості [3].

Учений підкреслював, що під розвитком особистості мається на увазі діяльність по вибору, діяльність, яка дає можливість розвинути нові погляди, розширити і поглибити певні поняття, збагатити людину. Цього можна досягнути, подорожуючи, читаючи книги, просто роздумуючи. Для цього у людини є широке поле діяльності, де вона відкриває для себе істину, прагнучи подолати провалля між ідеалом і реальністю.

Д.Дюмазед'є визначив дозвілля, як діяльність, в якій особистість прагне займатися чимось за своїм бажанням, розширюючи свої знання [3, с.15]. Зауважимо, що це – єдиний вчений, який у визначенні дозвілля зв'язав поняття «релаксація» і «задоволення». Він же підкреслював, що дозвілля не можна вивчати окремо від суспільства, оскільки існує нерозривний зв'язок між соціально-політичним, економічним і культурним станом суспільства і дозвіллєвою діяльністю. Не можна заперечувати, що дозвілля – це особиста справа кожного, але суспільство або допомагає і заохочує дозвіллєву діяльність, або впливає негативно на дозвілля людини. Суспільство направляє інтереси особистості в певне русло, дає можливість вибору, але не можна не враховувати при цьому рівень його розвитку.

Д.Рісмен підкреслював, що дозвілля – це соціальний феномен і для його реалізації потрібно створювати соціальні умови і культуру. На його думку, можливість раціонально провести дозвілля залежить безпосередньо від того, яку діяльність обирає людина, в якому середовищі мешкає. Це впритул пов'язано з рівнем культури. Дозвілля є її невід'ємною складовою частиною і повинне так само постійно вивчатися, як і культура. Разом з тим вивчення дозвілля і рекреаційної діяльності можливе тільки завдяки аналізу особливостей розвитку суспільства і культури [6, с.29].

Дійсно, сфера дозвілля займає важливе місце у житті людини, особливо - молодої. Саме в молодому віці найбільше хочеться розважатися, спілкуватися з друзями, ходити на концерти та дискотеки, відвідувати заклади культури тощо.

Дозвілля - це діяльність у вільний від праці чи навчання час, завдяки якому індивід відновлює свою здатність до праці та розвиває в основному ті уміння і здібності, які неможливо удосконалити в сфері трудової чи навчальної діяльності. Час дозвілля дозволяє кожному індивіду вибирати

ті види занять, що володіють властивостями, які відсутні в багатьох видах трудової діяльності в робочий час .

Безперечно, дозвілля відіграє велике значення в житті молоді. В сфері дозвілля створюються, зберігаються та передаються з покоління в покоління зразки культурних традицій через різноманітні форми навчання, просвіти, виховання, підключення індивідів, соціальних груп до культурно-дозвіллєвої діяльності. В процесі цієї діяльності відбувається розвиток та саморозвиток особистості. Крім того, відбувається соціалізація особистості, в процесі якої індивід збагачується новим соціальним досвідом. І тому необхідно, щоб обрані для його проведення заняття були по душі людині, розвивали та удосконалювали її як фізично, так і духовно. Щоб досягти цього, потрібно не допускати заповнення дозвілля випадковими заняттями, які мало дадуть і розуму, і серцю.

Важливо, щоб дозвілля не тільки розважало, а й сприяло вихованню юнаків та дівчат, їх всебічному розвитку, допомагало формувати в них науковий світогляд, політичну культуру, естетичні погляди та смаки, виробляло вміння відстоювати та берегти свої ідеали та духовні цінності, і, що дуже важливо, протистояти негативним впливам. Завдяки заняттям на дозвіллі молоді людина може краще зрозуміти власне життя, свої професійні якості, творчі здібності.

До дозвілля перш за все потрібно підходити як до засобу виховання та самовиховання людини, формування всебічно, гармонійно розвинутої особистості. При виборі і організації тих чи інших занять, форм дозвілля необхідно враховувати їх ідейно-виховне значення, чітко уявляти, які якості особистості вони допомагають сформувати та закріпити в людині. Завдання людини всебічно розвивати свої здібності має особливий характер. Справа в тому, що формування та розвиток здібностей може бути реалізованим лише на основі задоволення потреб. Останні в даному взаємозв'язку виступають рушійною силою здібностей. В зв'язку з цим вказане завдання передбачає всебічний розвиток здібностей людини і таке ж всебічне задоволення її потреб. Зрозуміло, що вирішення цього завдання неможливе без сфери дозвілля, де знаходить задоволення цілий комплекс потреб, тому числі і потреб особистості в розвитку, самовдосконаленні. Воно проявляється як її свідоме бажання навмисне впливати на себе певними заняттями, вправами з метою самовдосконалення, розвитку.

Таким чином, активне, змістовне дозвілля потребує певних потреб та здібностей людей. Акцент на творчі види заняття на дозвіллі, на забезпечення прямої участі в них кожної молодої людини – ось шлях формування у юнаків і дівчат особистісних якостей, які сприяють змістовному та активному проведенню дозвілля.

Друга вимога до організації дозвілля молоді полягає в тому, що воно, безперечно, повинно бути різноманітним, цікавим, носити розважальний характер. Єдиний спосіб забезпечити саме таке дозвілля – це надати можливість кожному активно проявити себе, свою ініціативу в різних видах відпочинку.

Диференціація дозвілля за інтересами повинна доповнюватися його поділом з врахуванням різних груп молодих людей. У віковому, професійному, територіальному відношенні молодь, як особлива соціальна група, дуже неоднорідна: сільська, міська, молодь, яка навчається і та, яка зайнята в різних сферах народного господарства, сімейна та несімейна тощо. Крім того, молода людина в 17 років суттєво відрізняється від 27–річної молодої людини. Звичайно, всі ці підгрупи молоді відрізняються одна від одної потребами, рівнем культурної і професійної підготовленості, бюджетом вільного часу та відношенням до нього.

Значна частина вчених звертає особливу увагу на те, що характер дозвілля залежить від вікових особливостей та індивідуальних якостей людини, її здібностей, потреб, тому дозвілля потрібно розглядати в зв'язку із законами такої науки, як психологія. Так, психологи, займаючись проблемою дозвілля, визначають вільний час як можливість самореалізації, самодопомоги, самоствердження і саморозвитку. У зв'язку з цим вказується, що дозвілля робить більш осмисленим життя людей різного віку. При цьому психологи не обмежують дозвіллєву діяльність тільки інтелектуальними заняттями. Навіть для людей з обмеженими можливостями, на їх думку, дозвілля може бути засобом фізичного розвитку. Дозвілля – це час, який залишається після того, як всі справи, необхідні для нормального існування і життєзабезпечення, виконані. Дозвілля означає, що людина може робити все, що хоче, якщо вона не пов'язана якими-небудь обов'язками. Таким чином, дозвілля – це стан людини, відношення її до того, що відбувається, настрій душі, коли є час і хочеться щось зробити.

Дозвілля – це те, чим кожний займається за своїм бажанням. Разом з тим потрібно вчити людей проводити своє дозвілля, а не просто марнувати вільний час: вчити грати на музичних інструментах, насолоджуватися природою, читати, думати. Дозвілля – це спосіб життя, і це означає залучення людини в цікаву і корисну для неї діяльність, позитивно спрямовану.

Дозвіллєва діяльність виконується ради самої людини, а не ради якої-небудь спеціально заданої мети; особистість бажає займатися цією діяльністю. Тут мається на увазі більше, ніж просто вільний час в звичайному розумінні. Це повинна бути така його частина, коли у людини є не тільки прагнення відновити сили, відпочити, але й ще досить потрібними є бажання і енергія, щоб з ентузіазмом прагнути щось зробити, звичайно, відповідно до потреб та інтересів, або ж бути залученим в цю діяльність фахівцем. До таких фахівців належать психологи, соціальні педагоги, соціальні працівники.

Одним із видів дозвілля є фізкультура і спорт, які забезпечують не тільки здоров'я, нормальний фізичний розвиток, але і вміння володіти собою, своїм тілом. Зручними формами залучення молодих людей до занять фізкультурою та спортом є спортивні клуби, секції. В них молодь може не тільки потренуватися, але і поспілкуватися з іншими, відпочити.

Оволодіння спеціальними психічними вправами створює передумови психічного саморегулювання, скорочує час відновлення духовного самопочуття. Це дуже важливо в умовах інтенсифікації життєдіяльності людини під дією науково-технічного прогресу, коли вона змушена шукати шляхи найбільш оптимальної організації свого життя. Психічні навантаження постійно зростають, кожному важливо не перевтомлюватися, а якщо таке стається, необхідно вміти швидко їх знімати і розслаблятись. На думку спеціалістів, сьогодні потрібно вести розмову про формування навичок психотренування більшості населення. Особливо потребують ці навички молоді люди, які не навчилися регулювати свою активність та розраховувати можливості свого організму і часто потрапляють в стресові ситуації. В таких випадках психотренування є незамінними, з їх допомогою можна досягти відчуття спокою, впевненості в собі. Вони дають змогу людині зняти емоційне напруження та фізичне навантаження, відчути себе готовою до активної діяльності. В зв'язку з цим особливо важливою нам видається наявність

психолога у закладах освіти, який може надати молодим людям посильну допомогу шляхом організації психотренінгів.

Дозвілля молодих людей завжди характеризувалося вагомою часткою розваг, які представляють собою полегшений спосіб реалізації вільного часу, розслаблюючий емоційний відпочинок, розвантаження від праці. Багато форм дозвілля є розважальними, але перш за все – це гра. Кожна гра – багатофункціональна. В життя молодої людини вона здатна внести значний інтерес: навчити творчо мислити, швидко приймати рішення, активно діяти, розвинути особливі уміння та навички тощо. Гра – це змагання, спілкування, форма групового життя. Її позитивною стороною є те, що кожному учаснику необхідно проявити позитивні особистісні якості. Крім того, гра дає змогу людині розвинути навички колективної роботи, вміння приймати рішення не одноособово, а разом з іншими членами групи, здатність до співпраці.

Сьогодні особливо приваблюють молодих людей такі види ігор, які пов'язані з використанням ігрових апаратів та персональних комп'ютерів. В епоху науково-технічного прогресу, такий спосіб проведення дозвілля стає все більш популярним серед сучасної молоді. Водночас, слід звернути увагу на небезпеку виникнення залежності від комп'ютерних ігор.

Виховна робота в сфері дозвілля орієнтована на конкретні проблеми, характерні для певних соціальних груп; вона має спеціалізований і в той же час широкомасштабний характер. Участь в різних видах дозвіллєвої діяльності допомагає людям різних соціальних груп і різного віку реалізувати свій потенціал, повірити в свої сили і вийти з кризової ситуації.

Однією з найчастіше використовуваних методик, що успішно застосовуються у виховній роботі, пов'язаній з дозвіллям, є групова робота. Ця методика прийнятна у роботі з людьми всіх категорій і віку, включаючи дітей, дорослих і людей похилого віку, людей з обмеженими можливостями, з кримінальними групами, а також з тими, хто страждає від втрати близьких людей, від конфліктів в сім'ї, безробіття або нещасних випадків.

Групова робота популярна передусім тому, що всі виховуються в групах, де проводять вільний час. Це природне оточення, хоч в соціально-виховній роботі часто доводиться створювати нові групи, щоб об'єднати

людей, які мають загальні потреби і проблеми. Групи додають людям силу, дозволяють відчути себе незалежними. Наприклад, у відносинах між суб'єктом і об'єктом об'єкт залежить від суб'єкта, а в групі людина є помічником інших членів групи, так само як інші допомагають їй. Це розвиває в неї почуття упевненості, особистого задоволення і достоїнства. Крім того, групи можуть впливати на індивідуумів через вплив рівних. Така робота – це домінуючий метод для роботи з деякими категоріями людей. Наприклад, багато неповнолітніх відчувають себе більш комфортно в групі з собі подібними, ніж поряд з дорослими. Групова робота може бути ефективною у використанні ресурсів, оскільки, наприклад, зустріч з десятьма клієнтами одночасно займає менше часу, ніж зустрічі з кожним нарізно. Насправді все не так просто, бо така робота вимагає великої підготовки і підтримки поза групою, особливо, коли члени групи повинні бути залучені до дозвіллєвої діяльності в мікрорайоні. Групова робота – це комплексна і високопрофесійна діяльність. Вона широко використовується для організації вільного часу. Вона більш дієва, ніж масова робота.

Отже, організація продуктивного дозвілля молоді є складовою профілактичної роботи і заслуговує уваги як вищих навчальних закладів, так і всіх інших соціальних інститутів, які працюють з молоддю. Проте практика переконує, що сьогодні необхідні нові типи закладів культури та відпочинку для організації дозвілля молоді, які здатні ефективно задовольняти різноманітні інтереси та потреби молоді, підвищувати рівень її загальної культури, які дадуть можливість виявити молоді таланти, будуть сприяти розкриттю нових обдарувань, відволікати від шкідливих звичок, допоможуть запобігти вчиненню правопорушень і злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Аристотель. Никоманова этика // Аристотель. Сочинения. – М.: Наука, 1983.- 200с.

2.Bottoms A. Intensive Community Supervision for Young Offenders. – Cambridge: University of Cambridge, 1995. – 112p.

3.Dumazerdier J. Ver une civilisation du loisir. – Paris: Pergamon, 1962. – 325p.

4.Оржеховська В.М., Пилипенко О.І..Превентивна педагогіка / В.М.Оржеховська, О.І.Пилипенко. - Черкаси : Вид.Чабаненко Ю., 2007. – 284с .

5.Progress through Partnership. – London: National Association for Care and Re–Settlement of Offenders, 1990. – 102p.

6.Riesman D. Social Psychological Perspectives on Leisure and Recreation. – Springfield: University Press, 1980. – 350p.

7.Ross A. Behaviour Therapy. – Chichester: Wiley, 1992. – 192p.

8.Шакурова М.В.Методика и технология работы социального педагога : Учеб.пособие для студ.высш.пед.учеб.заведений / М.В.Шакурова.- М.: «Академия», 2002.-272с.